

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ “ΑΡΓΟΥΣ”, Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΝΙΓΜΑ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ

Η Ντόρα Θεοδωροπούλου συμβάλλει στο διάλογο γύρω από το έργο του Τάκη Χ. Ζενέτου με την ανά χείρας έρευνα για δύο, μεταξύ άλλων, λόγους: Πρώτον, έχουμε να κάνουμε με μια διατριβή η οποία αποτελεί συγχώνευση μεθοδολογικής πειθαρχίας και ιδιοσυγκρασιακής προτεραιότητας. Δηλαδή, βασίζεται σε μια ανάμιξη που δεν είναι συνηθισμένη στην εγκώρια ακαδημαϊκή έρευνα. Συνήθως κλίνουμε προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Απεναντίας, εδώ έχουμε χρήση εργαλείων μεθοδολογικών και ταυτόχρονα εκείνου που ονομάζουμε “by project”, δηλαδή με χαρακτήρα σχεδιαστικό στην ερμηνευτική του προσέγγιση. Μια τέτοια επιλογή την θεωρώ διακριτό στοιχείο αυτής της μελέτης που μας υποχρεώνει σ’ ένα διαρκές πέρασμα από την επιστημονική μέθοδο στην ιδιοσυγκρασιακή ερμηνεία.

Το δεύτερο στοιχείο, που ήδη αναγνωρίζεται στον τίτλο, είναι ότι δεν πρόκειται για μια γενική εργασία για τον Τάκη Ζενέτο αλλά εστιασμένη στο συγκεκριμένο κτίριο του Φιξ. Πρόκειται, εν ολίγοις, για μια κρίσιμη διαφοροποίηση επειδή συχνά μιλάμε γι’ αυτό το κτίριο συγκεκριμένα ή εξιδανικευτικά, λησμονώντας τις φάσεις της σταδιακής ανακατασκευής αλλά και της αποσύνθεσής του. Τι προκύπτει από μια τέτοια επισήμανση; Η συνειδητοποίηση ότι στον πυρήνα της αρχιτεκτονικής του Ζενέτου βρίσκεται η ανακατασκευή κι όχι η ex novo δημιουργία ενός κτιρίου.

Η νεωτερικότητα, ως επί το πλείστον, δεν κινήθηκε φιλικά προς σε μια τέτοια θεώρηση. Προτιμούσε τη λογική του “άγραφου πίνακα”, της περιβόητης tabula rasa, δηλαδή την κένωση και τη διάλυση του προϋπάρχοντος και την εκ νέου οικοδόμηση. Στην αντίληψη του Ζενέτου -την οποία, ως ένα βαθμό, διακρίνουμε και στην Πόλη του μέλλοντος- δεν είναι πάντα σαφές τι ακριβώς γίνεται στο έδαφος όταν ανορθώνονται οι πυλώνες της ανηρημένης μεγαδομής. Ωστόσο, και εδώ έχουμε μια θεώρηση της αρχιτεκτονικής ως συνεχούς ανακατασκευής και παραθετικής συμπλήρωσης. Εξάλλου, οι έννοιες της ατέρμονος “ευελιξίας” και της συνεχούς “μεταβολής” μοιάζει να αποτελούν έναν σταθερό σχεδιαστικό βραχνά στην αρχιτεκτονική του.

Μπορούμε να αναφέρουμε ως πολιτισμικό παράδειγμα μιας τέτοιας στάσης την μυθολογική θεώρηση της “Αργούς”, δηλαδή του πλοίου με το οποίο ταξίδεψαν οι Αργοναύτες και επισκευαζόταν συνεχώς εν πλω. Κάτι ανάλογο συνέβη και στο εργοστάσιο Φιξ, όπως, εξάλλου, αποδεικνύει πειστικά και η παρούσα έκδοση: Το επίμηκες εργοστάσιο της ζυθοποιίας ανακατασκευαζόταν ενώ λειτουργούσε. Με λίγα λόγια, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η αρχιτεκτονική του εργοστασίου Φιξ δεν υπήρξε ποτέ Fixed (αμετάβλητη). Αυτή είναι μια κρίσιμη και ριζοσπαστική τομή στο πώς αντιμετωπίζουμε το ίδιο το κτίριο. Ακυρώνεται η “παύση”, ο παραγωγικά νεκρός χρόνος των οικοδομικών εργασιών, η λειτουργική προσωρινή θανάτωση –αν θέλετε να χρησιμοποιήσουμε όρους σωματικούς. Δεν υπήρξε, δηλαδή, μια αναστολή της λειτουργικής ζωής του κτιρίου. Αυτό προφανώς αναπλαισιώνει τα δεδομένα και το παράδειγμα της “Αργούς” αναδεικνύεται σε σχεδιαστικό αρχέτυπο μιας τέτοιας στάσης: το εργοστάσιο, όπως και το μυθολογικό πλοίο, επισκευάζεται εν πλω, εν λειτουργία και δεν απενεργοποιείται σε κάποιο νεώριο-εργοτάξιο.

Η εργασία της Ντόρας Θεοδωροπούλου εντάσσει αυτή τη διάσταση στην ιστορία, ή μάλλον καλύτερα στο χρονικό του εργοστασίου, εξετάζοντας και ορισμένα ψυχοπαθολογικά στοιχεία της ελληνικής νεωτερικότητας, όπως, για παράδειγμα, η έννοια του τραύματος που χάνει. Επίσης, προσδίδει σημασία σ’ αυτήν την ενδιάμεση περίοδο που για τους περισσότερους είναι ένας σκοτεινός και διαγραμμαμένος χρόνος, από το 1977 μέχρι τον μετασχηματισμό ενός εκτενούς θραύσματος της ανολοκλήρωτης βιομηχανικής μονάδας σε Μουσείο Σύγχρονου Τέχνης, όπου το κτίριο είχε μετατραπεί σε ένα πιρανεζικό ερείπιο.

Το κτίριο Φιξ δεν διαθέτει, θα λέγαμε, εκείνη την ιδεώδη και μοναδική στιγμή καταγραφής και δημοσιότητας. Ο ίδιος ο Ζενέτος έδωσε ιδιαίτερη σημασία σ’ αυτό το γεγονός, ήδη από τις πρώτες δημοσιεύσεις του κτιρίου. Γνωρίζουμε ότι η νεωτερικότητα ανέπτυξε μια ψυχωτική εμμονή με την ιδεώδη στιγμή της φωτογραφικής αποτύπωσης ενός κτιρίου. Όλα τα θαυμαστά κτίρια της νεωτερικότητας υπήρξαν τουλάχιστον για 15 λεπτά αριστουργήματα, όταν φωτογραφήθηκαν και δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά. Πρόκειται για μια στιγμή

εξαιρετικής πύκνωσης και καθαρότητας που δεν θα τη συναντήσουμε σχεδόν ποτέ ξανά. Στην περίπτωση αυτή ο Ζενέτος ενσωματώνει και αναδεικνύει στην αρχιτεκτονική διαδικασία τη μεταβατική δυσκολία του μετασχηματισμού. Ή μάλλον καλύτερα, στο επίκεντρο τίθεται ο μετασχηματισμός και οι διαδικασίες του και όχι μόνο, ή τόσο, η στατική και εξιδανικευτική μορφοποίηση. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο και σύγχρονο στοιχείο της αρχιτεκτονικής μελέτης το οποίο παρακολουθεί προσεκτικά και επίμονα η έρευνα της Ντόρας Θεοδωροπούλου.

Εξίσου κρίσιμη σημασία έχει η τυπολογική μεταβολή από το μοντέλο του περικλείστου εργοστασίου που αναπτύσσεται γύρω από μια εσωτερική αυλή και ο ριζικός μετασχηματισμός της θεώρησης της εργασίας. Θα ήθελα να σταθούμε λίγο σε αυτή τη συνθήκη, επανασυνδέοντας την αρχιτεκτονική με τις αντιλήψεις της εργασίας, υπενθυμίζοντας, επίσης, τη στενή και οργανική σχέση μεταξύ των αντιλήψεων της βιομηχανικής εργασίας και της αφαιρετικής γλώσσας. Γνωρίζουμε ήδη μια σειρά από υπολογίσιμες μεταβολές στην αρχιτεκτονική των εργοστασίων από τις αρχές του 20ου αιώνα. Η βιομηχανική εργασία δεν είναι πλέον αποκρουστική, ούτε ντροπή, όπως συνέβαινε σχεδόν σ' όλο τον 18ο και τον 19ο αιώνα, και σταδιακά επέρχεται μια συμφιλίωση με το πρότυπο του βιομηχανικού εργάτη. Η προλεταριακή ηθική της εργασίας σταδιακά ταυτίζεται με την εξιδανίκευση του σώματος που εργάζεται.

Υπ' αυτήν την έννοια, το κτίριο Φιξ μας εισάγει σ' ένα από τα διαρθρωτικά και πολιτικά στοιχεία των αναθεωρήσεων που επέφερε η νεωτερικότητα: Ποια είναι η στάση μας απέναντι στο σώμα που εργάζεται; Τα περισσότερα εργοστάσια που βρίσκονταν στα αθηναϊκά περικόρα πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναπτύσσονταν γύρω από κλειστούς περιβόλους και αδιαπέραστες μαντώσεις. Το εργοστάσιο Φιξ μεταβάλλει ριζικά μια τέτοια πρόσληψη. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο νεωτερικό στοιχείο το οποίο προφανώς αξιοποιήθηκε από την εταιρία και για επικοινωνιακούς ή διαφημιστικούς σκοπούς. Τα γραμμικά υαλοστάσια του κτιρίου φανερώνουν –για να μην πω προβάλλουν- στους περαστικούς της λεωφόρου μηχανές και εργαζομένους με ομοιόμορφες φόρμες να παράγουν ένα μαζικό προϊόν πόσης, που το εισάγουμε στο στόμα μας. Αυτή είναι μια από

τις ρηξικέλευθες μεταβολές που εισήγαγαν στην αρχιτεκτονική του κτιρίου ο Ζενέτος και οι συνεργάτες του, την οποία αξίζει να εξετάσουμε προσεκτικότερα. Η οπτικοποίηση της φορντικής δομής του εργοστασίου Φιξ, δηλαδή η γραμμικότητα της παραγωγής και η ακολουθία των δράσεων, αναπαράγονται στη γραμμικότητα των όψεων. Και φυσικά έπεται η γραμμικότητα της λεωφόρου. Με λίγα λόγια, πρόκειται για το αποκορύφωμα της σύντηξης της παραγωγικής και της μητροπολιτικής αισθητικής. Οτιδήποτε ονομάζουμε “αφαιρετική γλώσσα” της αρχιτεκτονικής αντλεί από μια τέτοια σύντηξη.

Γι' αυτό πιστεύω ότι έχουν ενδιαφέρον οι συσχετισμοί που επιχειρεί η Ντόρα Θεοδωροπούλου καθώς και η διαλεκτική που ανέπτυξε το μνημειακό αυτό γραμμικό κτίριο, με τις αλληγορίες του στο σώμα της πόλης, σε όλες τις διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Επισημαίνω δύο επιπλέον κρίσιμα στοιχεία αυτής της μελέτης:

Το πρώτο έχει να κάνει με το γεγονός ότι η ανά χείρας διατριβή ανατρέχει και χρησιμοποιεί πλούσια στοιχεία χρονικού. Μεγάλο μέρος του αφηγηματικού υλικού τεκμηρίωσης είναι φωτογραφίες από κινητό τηλέφωνο και, προπάντων, από εφημερίδες ή άλλα ηλεκτρονικά media. Το γεγονός αυτό μας κάνει να αναλογιστούμε έναν εμπλουτισμό των πηγών της αρχιτεκτονικής ιστοριογραφίας, από το επίσημο έγγραφο, την επιστολογραφία των εμπλεκομένων ή το σχέδιο του αρχιτέκτονα, στο ανεπίσημο προσωπικό ή μιντιακό τεκμήριο. Θέλω να πω πως το υλικό πεδίο των τεκμηρίων της έρευνας δεν απαρτίζεται μόνο από το αρχείο των σχεδίων του αρχιτέκτονα ή της επιχείρησης, αλλά και από μιντιακό υλικό, το οποίο καταδεικνύει πως το ίδιο το κτίριο αναπαράγεται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Το δεύτερο και τελευταίο σχόλιο είναι πάνω στην έννοια του τραύματος που υποβάλλει αυτή η εργασία. Ο λακανικός ορισμός του τραύματος μάς θυμίζει ότι το τραύμα είναι ουσιαστικά μια αδύνατη συνάντηση με την πραγματικότητα. Εμφανίζεται όταν αποτυγχάνουμε να συναντηθούμε με την πραγματικότητα. Θα επεσήμανα, λοιπόν, αυτήν την ιδέα στο πλαίσιο των εννοιών που εξετάζονται. Κι αυτό γιατί η στάση μας απέναντι στο τραύμα συχνά δεν είναι άλλη από την επανάληψή του.